

SREDOZEMLJE: DOPUNSKA VARIA KAO UVOD U GEOSTRATEGIJU - Geografski sastav klasičnog Sredozemlja

RADOVAN PAVIĆ

Pokušaji da se načini jedna prihvatljiva (geografska, ali i šira životna) raščlamba sastava Sredozemlja može dati različite rezultate, ali uvijek s jednom temeljnom razlikovnom odrednicom, tj., da li su Crno/Azovsko more dio Sredozemlja ili ne. Tako ima više autora koji akvatorije Crnog i Azovskog mora uopće ne pribrajaju Sredozemlju, pri čemu ne donose nikakve razloge, nego to shvaćaju kao samorazumljivu datost, što, međutim, nije i ne može biti dovoljno – zato nema odgovora na pitanje: što su i kuda pripadaju Crno i Azovsko more?

Da bi se barem približili pitanju sastava Sredozemlja dobro je steći uvid u mišljenja onih moćnih koji određuju mnogo toga, iako njihova mišljenja mogu biti posve bez pokrivača zbog čega padaju pred strukovnom (u ovom slučaju geografskom) kritikom. Tako D. Vidas (2007, 123) donosi kartu EU koji se implicite odnosi na sastav Sredozemlja kako ga shvaća ta moćna organizacija i na kojemu:

1. Crno i Azovsko more uopće nisu dio Sredozemlja, ali kojemu Mramorno more ipak još uvijek pripada (4)
2. Prema zemljovidu EU jasno se izdvaja

zapadno Sredozemlje (1) što je posve prihvatljivo

3. Međutim, na poteškoće i nelogičnosti već se nailazi kada je u pitanju centralno Sredozemlje (3) i to iz dva razloga: **prvo**, u centralno Sredozemlje nije uključen Jadran (2), iako je njegov smještaj neprijeporan, pače apsolutan upravo u središnjem Sredozemlju, nego se Jadran izdvaja kao posebnost bez ikakvih lokacijskih odrednica i opravdanja. Istina je da Jadran, kao polu-zatvoreno more, ima svoje specifičnosti, ali je njegova pripadnost središnjem Sredozemlju – neupitna. Doduše, Jadran može biti

posebnost (izdvojenost, uvučenost zaljeva), ali – to nikako ne potire činjenicu da je dio upravo središnjeg Sredozemlja. I, **drugo** – međa središnjeg Sredozemlja i Egejskog i Levantskog mora na istoku (4) posve je neuvjerljiva: tako nije jasno zašto ta međa povezuje s afričkom obalom baš rt Matapan, a ne otok Kithiru? Na taj način Egejsko more nije dio središnjeg Sredozemlja, iako za to postoji puno opravdanje.

4. Egejsko i Levantsko more (4.) dio su očito istočnog Sredozemlja – na taj način najveći dio Grčke i njezinih otoka pripada istoku (!), što ne odgovara ni nekadašnjoj, a niti današnjoj životnoj stvarnosti: naprotiv, sva mora oko Grčke dio su središnjeg Sredozemlja.

Posve drugačija, i geografski (dakle, i maksimalno životno) utemeljena shvaćanja zastupa potpisani (Pavić 2009).

JADRANSKA ZEMLJOPISNA PROČELJA

Pri svemu tome treba napomenuti da rasprave o sastavu Sredozemlja mogu za geografte biti krajnje iritantne: to je slučaj kada se u mediteranskom kontekstu spominje kako je Hrvatska locirana u „srcu Europe“ (!), što znači da se u tom „srcu Europe“ nalazi i hrvatski dio Jadrana. Zato treba podsjetiti: (približno) u srcu Europe nalazi se dodirni prostor Slovačke, Poljske i Ukrajine, a nikako ne i Hrvatska, a pogotovo ne BiH, kako se to često spominje u neodgovornim političkim i publicističkim tekstovima. Isto tako, geografi se moraju oštro suprotstaviti svakom govoru koji na Jadranu spominje njegovu „zapadnu“ i „istočnu“ obalu. Dobro je zato uočiti priloženu kartu na kojemu Jadran ima pet pročelja. 1. ono **sjeverno** između Venecije i Trsta, 2. **sjeveroistočno**,

između Tršćanskog i Medovskog zaljeva, 3. **istočno**, između Medovskog (Drimskog) zaljeva i Otrantskih vrata, 4. **jugozapadno** između Venecije i Otrantskih vrata i 5. **južno**, u Otrantskim vratima. U Jadranu, dakle, ne postoji nikakva „zapadna“ obala, dok istočna obala zahvaća samo dio Albanije.

Životna razdoblja i prednosti Sredozemlja: tri razvojne faze. U **Antici** važna je osobina da je Mediteran relativno malo more, pogodno za pretvaranje u jednu životnu i političku sredinu (*mare nostrum*) i to u okviru jednog klimatski vrlo pogodnog i stimulativnog životnog prostora, uglavnom duž 40° N, za razliku od hladnijih klima, gdje **agora** i **forum** jednostavno nisu mogući, s mogućnostima vrijedne i specifične agrarne proizvodnje (žita, maslina, loza), ali, bitni su i nedostaci. Mediteranske civilizacije nisu nikada posve pacificirale dublja zaleđa (ni u Srednjoj Europi, niti u sjevernoj Africi), koja su konačno uništila rimski imperij.

Važno je uočiti da u **Novome vijeku** Sredozemlje ne gubi toliko na važnosti koliko se to često i površno ističe, jer ni otkriće Amerike, niti islamska /osmanlijska prečaga nisu isključili Sredozemlje iz igre ili prekinuli veze se Levantom i Pravim Levantom – naprotiv, Turska je za veze sa svijetom i za trgovinu bitno ovisila o Sredozemlju, a Genova, Venecija i Dubrovnik svoj su prosperitet temeljili upravo na Levantinskoj trgovini.

19. i 20. stoljeće. Sredozemlje, dakle, ima trajnu vrijednost, a onda sa Sueskim prokopom (1869. god.) počinje novo moderno mediteransko razdoblje koje je prvenstveno i gospodarski i geopolitički britansko razdoblje. Novi impuls oživljavanju Sredozemlja daju ne samo britanski, nego i francuski i talijanski kolonijalizam (19./20. st), a

ujedno Sredozemlju se dodaje još jedan, i to bitni geopolitički problem: to je početak propasti „bolesnika na Bosporu“, a paralelno s time teku i nastojanja Rusije da se nekako dokopa carigradskih Tjesnaca, što prati borba Zapada da se to ne dogodi... i sa time se ulazi u prvi svjetski rat, čemu treba dodati i nastojanja ujedinjene Italije, koja teži „drugim obalama“ Jadrana, koji treba postati talijanski „mare nostrum“ (Londonski ugovor iz 1915. god.), kao i prema Libiji.

Uloga zaleđa: Srednja Europa. Osnovna i dugotrajna životna prednost Sredozemlja je dvojaka: **prvo** – nakon što je propao (zapadni Imperium Romanum) i nakon opće pometnje i ranom srednjem vijeku koju su uzrokovali barbari, nijedna strana sila nije mogla ovladati čitavim Sredozemljem, ni Arapi, a niti Osmanlije, što znači da je mediteranski prostor stekao uvjete prirodnog, političkog i gospodarskog razvitka, u skladu s raznolikim etničkim sastavom, pri čemu osvajalaštva više nisu imala pretežito značenje, a to je jedan od zaloga napretka. (za razliku, Rimski imperij sastojao se samo od osvajalaštva, i to je jedan od uzroka njegova propasti)

I – **drugo** – postupno se, a onda konačno u 8. i 9. st. (carstvo Karla Velikog), formira sve razvijenija *srednja Europa*, kao zaleđe primorskih proćelja – najprije onog sredozemnog, a od 15. st. i onog atlantskog: ovakva dvostrukost obala/zaleđe pokazala se kao jedan od najvažnijih zaloga i samog formiranja i prosperiteta Europe – vezu obalskog/mediteranskog proćelja i srednjeeuropskog zaleđa više nitko nije mogao osporiti, ni Arapi, niti Osmanlije. I zbog toga, pitanju europskih makro i mikro zaleđa treba u geografiji posvetiti posebnu pozornost. Važno je, dakle, za Sredozemlje, da je ono od 8./9. st.

dobilo jedno suradničko, a ne suparničko zaleđe, kao što je to bilo u doba Rima.

Afričko primorje i nedostatak zaleđa. Na ulogu i važnost zaleđa moguće je ukazati i na posredan način, tj. kada pravo zaleđe zapravo i ne postoji. To je slučaj na sjevernom afričkom proćelju koje na jugu nema adekvatno razvijeno zaleđe – ono, istina, može biti egzotično (robovi, fauna, zlato...), ali to nije i ne može biti živodajno i predstavljati zametak budućih modernih gospodarskih odnosa. Istina, Egipat ima veze s dubljim zaleđem (Ponilje), ima i Suski proćep, ali sve to nema ulogu važnu za Sredozemlje, nego za šire vidove britanske kolonijalne politike.

Bliski i Srednji istok također nisu pravo zaleđe Sredozemlja, unatoč Levantske trgovine, Arapi su ipak samo periferija Mezopotamije, koja preko Arapskog mora više gleda prema Indiji, nego na zapad, a Osmanlije nisu nikakav dinamički pokretač progressa.

Norveško primorje bez zaleđa. Međutim, nedostatak adekvatnog zaleđa najbolje se vidi na primjeru Norveške – ona ima izuzetno dugo primorsko proćelje (u zračnoj crti oko 1600 km od Sjevernog rta do rta Lindesnes na jugu), ali je ono klimatski i plovidbeno nepovoljno, ne može biti životna baza za veliki broj pućanstva, osim toga, sa tog se proćelja ne stiže nikuda (to „nikuda“ je Arktik), a nakon otkrića Amerike važnija su ona proćelja koja su bolje okrenuta novim kontinentima (dakle, od oko 54° N prema jugu), a tu su onda i Velika Britanija i *kanalske zemlje*, Francuska, Španjolska i Portugal: i s tog proćelja se pasatima lakše odlazi u Ameriku, a vraća zapadnim vjetrovima.

Ali, najvažnija je od svega činjenica da Norveška nema adekvatno zaleđe: Švedska

je uvijek bila nerazvijena i s malim brojem stanovnika, da bi izašla na ocean, Norveška joj nije bila potrebna, ostalom Baltiku također, jer on ima svoje Istočno more za izlazak na Atlantik, u zaleđu nema nikakve Rajne koja bi životne tokove usmjeravala prema norveškoj obali, nema, dakle, niti impresivnih luka. Istina, na istoku je Rusija, ali je ona za Norvešku predaleko, a osim toga, države Baltika i Srednje Europe su jednostavno rečeno – ukrali Norveškoj to istočno zaleđe koje je to samo po osobinama smještaja, a ne i u funkcionalnom smislu položaja. Rusija, doduše, jest istočno (sekundarno) zaleđe Europe, ali je ono s ostalom Europom na zapadu povezano drugim, a ne norveškim obalnim pročeljem. Norveška je, dakle, idealni primjer kako jedno dugo primorsko pročelje ne može preuzeti određene funkcije i kako sve nema velikog gospodarskog smisla, a sve iz razloga jer nema odgovarajućeg zaleđa.

Zaleđe hrvatskog primorja. Na značenje zaleđa dobro ukazuju i odnosi i problemi Hrvatske i BiH. A što u vrijednosnom smislu znači zaleđe, dobro se vidi iz dva nama bliska regionalna primjera. tako je za Hrvatsku BiH idealno zaleđe, koje osim Hrvatske zapravo nema drugih istinskih primorskih/provoznih mogućnosti. Istina, BiH ima usko neumsko primorje, ali je ono funkcionalno beznačajno, a da bi BiH ponovno izišla na more, u Boki Kotorskoj (Sutorina), više nije moguće iz političkih razloga. I BiH, i naročito Republika Srpska bili bi zainteresirani za taj pristup moru, ali, za Crnu Goru to bi značilo gubitak teritorija, čime je sve rečeno. Za BiH, dakle, ostaje samo posredničko hrvatsko primorsko pročelje: tu izlazi središnja bosansko-hercegovačka životna okosnica (doline Bosne i Neretve), u tom je

zaleđu prometna okosnica BiH, tu je i glavni grad države, a sve završava u *tuđoj luci*, tj. u hrvatskim Pločama, iz čega logično slijedi da BiH pitanje luke Ploče i bosansko-hercegovačkog pristupa otvorenom moru smatra za neriješeno pitanje čije je priželjkivano rješenje jasno: treba se nekako i vlasnički, i jurisdikcijom uspostaviti u luci Ploče, u kom će se smislu na Hrvatsku vršiti određeni pritisak, pod kojim će ona, izgleda, morati popustiti: jer, za očekivati je formiranje nekog novog balkanskog zajedništva, pa se i zajedništvo u luci Ploče čini naravnim.

Isto tako, Hrvatska predstavlja i pročelje za trebinjsko zaleđe, za koje je frustrirajuće da je toliko blizu moru, a ostaje bez mora. Istina, to trebinjsko/istočnohercegovačko zaleđe (Republika Srpska) ima pomorski izlaz/ulaz u Dubrovniku, ali to ipak nije ono pravo kao što bi to bio suverenitetski pristup negdje na južnom Hrvatskom primorju (Molunat).

U svakom slučaju odnos Hrvatske i BiH kao odnos primorja i zaleđa jedinstven je u Europi. Nigdje drugdje zaleđe ne ovisi tako apsolutno o uskoj obalnoj traci druge države. Donekle slične osobine nalazimo i u odnosu Bugarske – Grčke i Egejskog mora, pri čemu treća spomenuti i neke novine, a to je stvaranje jednog novog odnosa primorja i zaleđa ovisno o političkom razvoju i novom geopolitičkom odnosu. Tu mislimo na činjenicu da sjeverna albanska obala postaje novo primorsko pročelje prema Kosovu kao novoj LLC državi u zaleđu.

GEOSTRATEGIJA KLASIČNOG SREDOZEMLJA

Pri svakom razmatranju regionalnih geostrateških osobina treba voditi računa o tome da su geopolitika/geostrategija kao susretište geografije, politike i strategije dio međunarodnih odnosa koje se često izjednačava samo s političkim odnosima. Međutim, i politički odnosi također su samo dio međunarodnih odnosa koji još čine gospodarski, međunarodno-pravni i geopolitički-geostrateški odnosi.

Da bi se na odgovarajući način moglo pristupiti pitanju međunarodnih odnosa općenito, valja ukazati na njihove temelje, a oni su trojaki:

1. U osnovici svega je **interes**, kao temeljna ideja vodilja, i to bez ikakvih ograda i obzira: dakle, interes je iznad svake istine, pravednosti i međunarodnog prava i vode ga pragmatika i pravo („pravo“) jačega. To se dobro izražava u krilatici: „Right or wrong - my country!“, što u slobodnom prijevodu znači: nije važno je li nešto pravo ili krivo, važan je samo interes vlastite zemlje!

2. Za ostvarenje interesa potrebni su **moć/sila** i to bilo koje vrste, koji – u krajnjoj liniji – sve određuju. I najzad –

3. cilj je svega neki oblik **dominacije/podvrgavanja** slabijih.

Jedna od najvažnijih životnih osobina Sredozemlja jest geostrateško razdoblje tog akvatorijskog/obalskog prostora u doba *hladnog rata* (1946.-1989./91. god.) i to iz razloga jer se u to doba sve u ovom dijelu Rimlanda (a tu je i Europa sa Sredozemljem) mjeri i ocjenjuje u koordinatama sigurnosti/nesigurnosti: to je vrhunski životni kriterij i zalag opstanka i preživljavanja koji

po važnosti nadmašuje bilo koji drugi životni sadržaj. I zato geostrategiji treba posvetiti posebnu pažnju. Ali, da bismo se dolično približili i sudjelovali u raščlambi te problematike, potrebni su i neki širi i najraznolikiji prethodni temelji, od kojih su neki već apsolvirani (Pavić 2009).

S utemeljenošću u razdoblju poslije drugog svjetskog rata (ali i ranijih razdoblja), postojeće je stanje na Sredozemlju definirano trojstvom:

- **prvo**, ono je definitivno podijeljeno u skladu sa svim odlučujućim kriterijima, i neko istinsko jedinstvo Sredozemlja više nije moguće, čak niti u slučaju da se ostvari Mediteranska Unija (francuski prijedlog iz 2008.).

- **drugo**, opće međunarodne političke i geopolitičke prilike na Sredozemlju bitno su pojednostavljene. Nema, dakle, više izuzetne složenosti nametnute od NATO-a, SSSR-a/Varšavskog ugovora, Kine (preko Albanije) i nesvrstanih, zaista, na takvu se složenost nije nigdje drugdje moglo naići uzimajući u obzir čitavu „rubnu zemlju“ (Rimland)

- i, **treće**, Ruska je Federacija uvelike potisnuta iz otvorenog Sredozemlja: ona više nema adekvatnih saveznika, a do nekih se (zbog njihovog LLC statusa - Srbija) geostrateški i ne može prići.

Geostrateške pretpostavke - one su važne za opću ocjenu prilika; tu se ubrajaju problemi u svezi s LLC i GHD državama, zatim problemi pomorskih prečaga i njihovih zaobilaženja. Opći je zaključak da je navedeno imalo više značenje u hladnom ratu nego danas.

Problem nasuprotnih obala i LLC država. Problemi sa tim u svezi su prvenstveno

prirodoslovnog značaja i kao takvi su nepro- mjenjivi, ali imaju različito značenje u poje- dinim povijesnim razdobljima. Među takvim značajkama treba izdvojiti jedan bitni četve- rolist, to je: 1) geopolitičko značenje/*privlač- nost nasuprotnih obala* koje podjarmljuje osvajačke ambicije, 2) problem *LLC* i *GHD država* u odnosu na more, čime se otvaraju pitanja s provoznim državama koje pone- kad i „zatvaraju“ GHD države, 3) problem *tjesnaca* zbog mogućnosti zapriječavanja (što može imati bitno geostrateško značenje u doba rata), 4) *smještaj/položaj* određenih lokaliteta čija važnost slijedi samo iz tih oso- bina, a nikako ne zbog neke posebne gos- podarske važnosti (vojne baze i uporišta)

Nasuprotne obale Sredozemlja. Polo- žaj/lokacija nasuprotnih obala u uvjetima relativno malih dimenzija Sredozemlja imali su uvijek stimulativno osvajačko značenje i to u čitavom razdoblju od Antike do uključno drugog svjetskog rata. Važno je podsjetiti da se problem nasuprotnih obala odnosi i na Baltik (Danska prema južnoj Švedskoj, Švedska prema obalama Baltika na istoku i jugoistoku), međutim, osvajačke težnje prema nasuprotnim obalama nisu se mogle održati jer su bile izrazito osvajalaštvo koje nije imalo potporu u etničkom prevladavanju tako da su od svih silnih i dugotrajnijih osvaja- nja ostali tek neznatni ostatci (španjolski posjedi u sjevernoj Africi).

RJEČNIK

agora (grč. – trg) – javno, relativno prostranije arhitektonski otvoreno mjesto, trg kao ograđeno mjesto na otvorenom, ujedno i metafora za društveno sastajalište/zborište, gdje se odvija javni (politički, gospodarski) život. U hladnim klimama taj oblik javnog/društvenog života jedva da je moguć. Zato je institucija agore jedna od bitnih osobitosti Sredozemlja. Ulogu grčke agore u Rimu ima (lat.) **forum**.

akvatorij (lat.) - obično neki veći vodeni prostor naročito na moru, ali i na kopnu, zauzi- ma i vodenu površinu, ali i vodenu masu.

Antanta (franc.) – savezništvo V. Britanije, Francuske i Rusije (1904., 1907., 1914.) u borbi za dominaciju u Europi

Heartland (engl. – „srce zemlje“) – glavnina euroazijske kopnene unutrašnjosti, prava „*tvrđava svijeta*“, slabo ili nikako pristupačna s mora, što bitno pridonosi formiranju jedne (ruske/sovjetske) velevlasti sa stalnom tendencijom da se prodorom kroz Rimland dopre do otvorenog svjetskog mora.

HR (Heartland – Rimland) doktrina – globalna geopolitička i geostrateška doktrina bitna naročito u 20. st. koja u odnosu euroazijsko kopno i okolnih rubnih mora vidi jedan od pokretača globalnih problema.

hladni mir – stanje međunarodnih odnosa u godinama neposredno nakon hladnog rata kojim se isključuje mogućnost ratnog sukoba, ali pri čemu se još uvijek teško uspostavl- jaju novi odnosi povjerenja i suradnje, neprijateljstva i nerazumijevanja i borba za prestiž i prevlast još traju, ali u okviru svijesti, da bi opći ratni obračun značio propast za sve

sudionike. Razdoblje hladnog mira postupno prelazi u normalne međunarodne odnose u kojima – unatoč daljnjoj militarizaciji - postoji jasna svijest da se rat među velevlastima više ne isplati i da se njime ništa ne može riješiti, što je zalag da se za međunarodne probleme traže rješenja na druge načine. Važno je uočiti da hladni mir – iako znači bitan pozitivni pomak u međunarodnim odnosima – nije spriječio daljnji proces militarizacije svijeta. Iako je u hladnom miru isključen globalni obračun, sve opasnosti nisu nestale, jer još uvijek postoje neodgovorni režimi koji mogu steći i nuklearno oružje, ali ta opasnost više nije u okviru globalnih geostrateških odnosa u trokutu Zapad-Istok-Kina.

hladni rat – stanje krajnje neprijateljskih međunarodnih odnosa među velevlastima, vojnim blokovima i njihovim saveznicima koji su spremni na rat i praktički se stalno nalaze na pragu oružanog sukoba unatoč svih miroljubivih napora („napora“). U odnosu na protivnika koriste se sva sredstva osim onih oružanih (iako takva prijetnja stalno postoji). Poslije Drugog svjetskog rata nakon što pragmatičko savezništvo Istoka i Zapada više nije imalo smisla (poraz nacizma), hladni rat traje od 1946. do 1989./91. god.

implicite (lat.) – nešto samo po sebi razumljivo, sadržano u nečemu, što se podrazumijeva, prešutno

izlaz/ulaz/pristup moru – kao vidovi maritimne participacije sa čime se kaže da bilo obalna, bilo LLC ili GHD država ostvaruje sudjelovanje i djelatnostima u svezi s morem. Da bi se ostvarila ta maritimna participacija i za LLC i za GHD države važan je slobodan morski *izlaz/ulaz* kroz neko tuđe more, a zatim i vlastiti *suverenitetski pristup* otvorenom moru. I izlaz i ulaz definirani su kao *služnosti*, tj. svatko se uz poštovanje tuđeg suvereniteta u unutrašnjem i teritorijalnom moru neke države može koristiti pravom neškodljivog prolaza, dok *pristup* znači da neka država ostvaruje svoj suverenite, bilo na obali, bilo u obalnim morskim pojasevima.

konflagracija (lat.) – veliki sveobuhvatni ratni sukob

Levant, Pravi Levant – obalni prostor s neodređenom širinom zaleđa koji uglavnom uključuje egejske obale Turske, pa sve duž istočnog Sredozemlja do Sueskog kanala, dok se kao Pravi Levant podrazumijeva sav prostor između Iskenderunskog zaljeva i Sueskog prokopa

Londonski sporazum, iz 1915. god. – tajni sporazum V. Britanije, Francuske i Rusije s jedne, i Italije s druge strane, kako bi Italija u Prvom svjetskom ratu prešla na stranu saveznika protiv centralnih sila (Njemačka, Austro-Ugarska). Po tom sporazumu Italija je trebala ostvariti bitne teritorijalne stečevine na sjeveroistočnoj i istočnoj obali Jadrana. Poslije Prvog svjetskog rata, Londonski je sporazum u korist Italije ispunjen samo djelomično, ali ipak bitno na štetu Slovenije i Hrvatske.

Mare nostrum (tal. „naše more“, lat. „mare nostrum“) – geopolitički pojam kojim se neki akvatorij svojata kao isključivi (vlasnički/suverenitetski) akvatorij samo jedne države u što su uključeni i obalni posjedi. U povijest, čitavo je Sredozemlje bilo rimski „mare nostrum“ (i to s punim opravdanjem), a od srednjeg vijeka, Romani i Venecija svojataju čitav Jadran

kao svoj „mare nostrum“ pri čemu dominiraju ne samo u jadranskom akvatoriju („Golfo di Venezia“), nego i u rubnim zemljama. Svemu tome suprotstavlja se „mare nostrum“, iz vremena hrvatskih narodnih vladara („mare nostrum dalmaticum“ iz doba Petra Krešimira IV. 1069. god.). U drugom svjetskom ratu fašistička Italija ponovno je željela uspostaviti barem dio Sredozemlja kao svoj „mare nostrum“.

Plodni polumjesec relativno plodniji i hidrografski bogatiji prostor praktički lučnog prostiranja između Izraela i vrha Perzijskog zaljeva duž tokova Jordana, Litanijski, Orontesa i Eufrata/Tigrisa. To je važna pozornica nekih od najstarijih civilizacija, ujedno i prometni koridor koji se s jedne strane nastavlja Sredozemljem, a s druge strane Perzijskim zaljevom i Arapskim morem.

Poluzatvorena mora - imaju doduše iste fizičko-geografske značajke kao i zatvorena mora, ali se politički i političko-geografski razlikuju, jer na njegovim obalama participiraju barem dvije države (također i na poveznim tjesnacima). Upravo to je slučaj sa spomenutim Azovskim morem na čijim se obalama (kao i na obalama tjesnaca danas nalaze i Ruska Federacija i Ukrajina). Danas u Europi postoji jedno zatvoreno more (Bijelo more) i tri poluzatvorena mora (Crno/Azovsko, Jadransko i Baltičko). Participacija više država na obalama poluzatvorenih mora poništava bilo čiju ideju da bi takvo more moglo postati nečiji isključivi „mare nostrum“.

pragmatizam (grč.: pragma – rad, djelovanje) – shvaćanje da je istina samo ono što je praktički korisno. Ovakvo shvaćanje znači i moguću političku zlorabu, jer služi kao opravdanje i pokriće za ostvarivanje određenih državnih i velikodržavnih interesa na štetu nekog drugog.

Rimland (engl. „rubna zemlja“) – uglavnom obalske zemlje koje okružuju Heartland kao dugotrajna pozornica sukoba i borbe za interesna područja između velevlasti utemeljenih na svjetskom kopnu i onih na moru.

strategema (grč.) - planiranje i primjena nekog strateškog plana, oblik ponašanja za nadjačavanjem protivnika, bilo u miru, bilo u ratu.

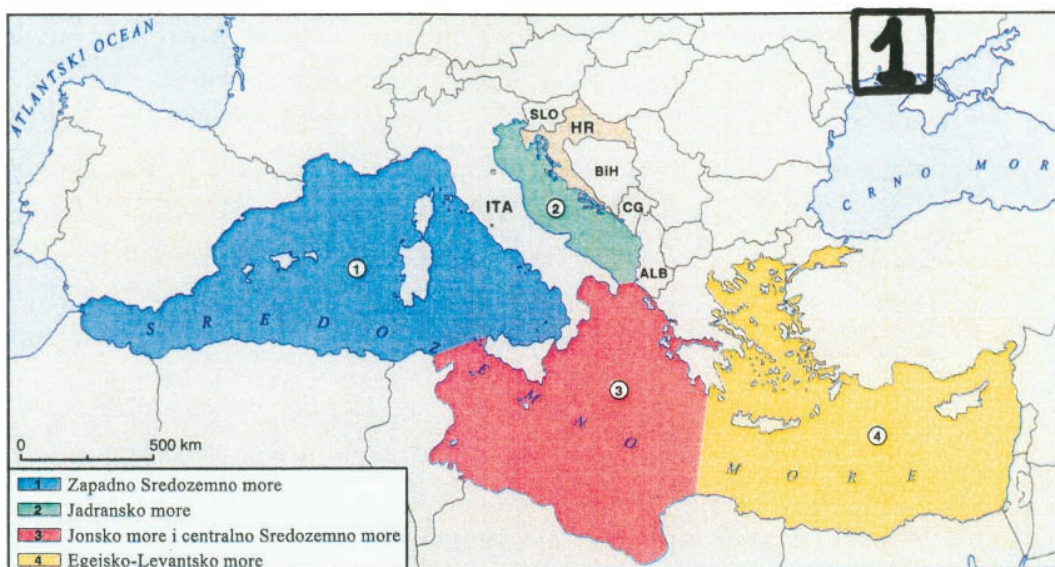
teritorijalno i unutrašnje more – morski pojasevi neke države koji se nastavljaju na nečije kopno (najprije onaj unutrašnji, a zatim slijedi teritorijalno more), koje valja tretirati kao dijelove državnog teritorija u kojemu stranci uživaju određene služnosti što znači da suverenitet pripada isključivo obalnoj državi. Širina i oblik unutrašnjeg mora ovisi o fizičko-geografskim osobinama, dok je širina teritorijalnog mora određena Konvencijom UN o pravu mora (1982.) i iznosi najviše 12 nm (oko 22,2 km).

zaleđe – zaobalni kopneni prostor u unutrašnjosti vrlo različite širine, koji za svoju participaciju na moru bitno ovisi o obalnom pročelju u okviru vlastite ili neke druge države. U geopolitičkom smislu, zaleđe uvijek teži da se nekako uspostavi na obali i da se na taj način stvori jedna jedinstvena životna/politička cjelina primorja i zaleđa.

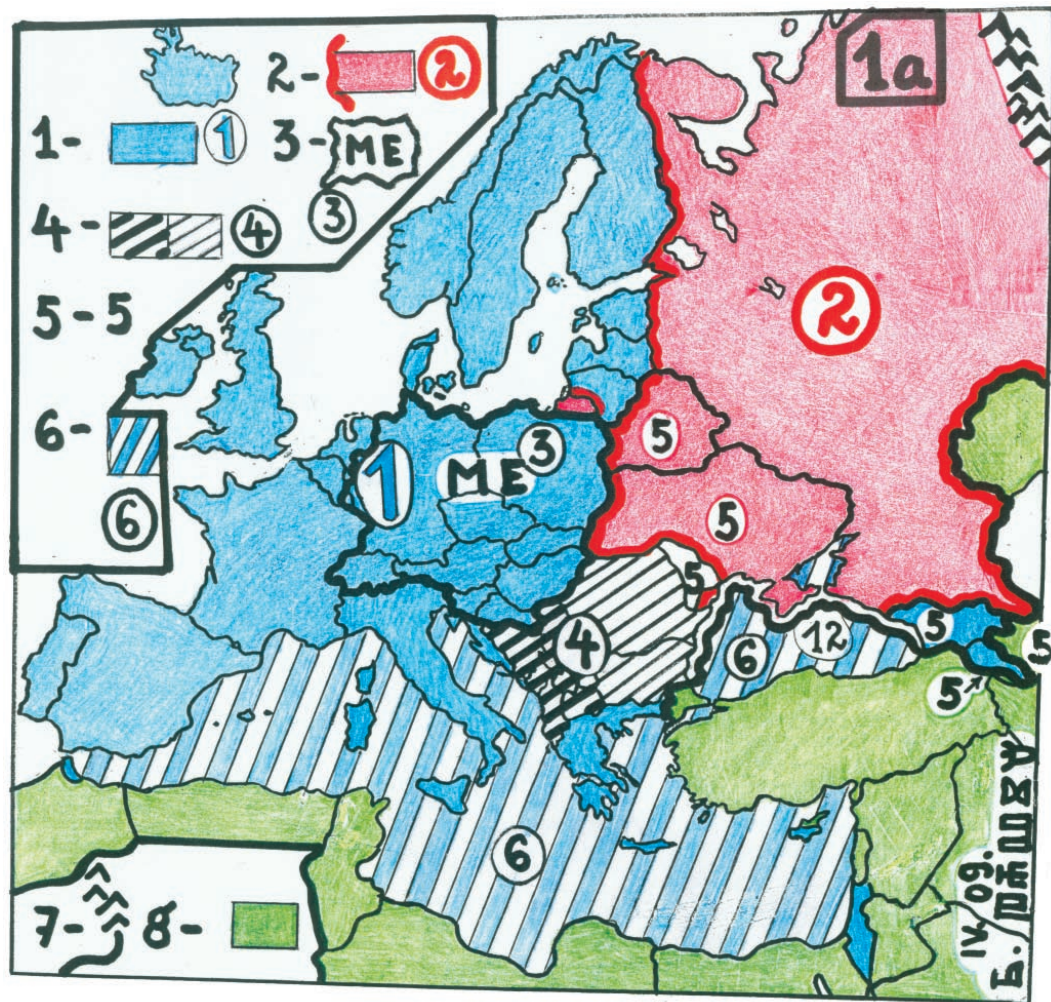
zatvorena mora – definicija zatvorenih mora ima svoju i fizičko-geografsku i političko-

geografsku sastavnicu. Bez obzira na svoju veličinu zatvoreno more je zaljev koji je relativno uskim tjesnacem (s jednim ili s više njih) povezan s ostalim morem. U doba rata zatvorena mora mogu se relativno lako izolirati od ostalih akvatorija zbog čega su geostrateški izuzetno osjetljiva, što znači da mogu biti djelotvorno isključena iz bilo koje strategeme. Osim toga, sve obale zatvorenog mora (kao i povezni tjesnac) *pripadaju samo jednoj državi*, i to kao dio njezinog unutrašnjeg mora. Dobar primjer zatvorenog mora predstavljalo je u sovjetskoj fazi Azovsko more, koje je u cjelini pripadalo SSSR-u.

GRAFIČKI PRILOZI

Sl. 1. Podregije Sredozemnog mora prema predloženoj strategiji EU za more.
(Važno je uočiti da za EU Crno i Azovsko more nisu dio Sredozemlja.)

Sl. 1A. Sredozemlje kao dio europskog identiteta

LEGENDA uz sl. 1A. Sredozemlje kao dio europskog identiteta

1 – (1) – **Zapad** – u svom identitetu ima posve riješeno i naglašeno pitanje maritimnosti i otvorenosti/povezanosti sa svijetom. Moguće je da je upravo Zapad najistaknutija i najprepoznatljivija sastavnica europskog identiteta što se najbolje vidi po tome što svi žele biti taj Zapad za koji se drži da je mjerilo uljudenosti i uređenosti države i društva. U Zapad treba ubrojiti i Izrael („Zapad u Aziji“) i španjolske posjede u Africi („Zapad u Africi“). Očito je da u taj pojam Zapada ulazi i Sredozemlje koje je bitni vid europskog identiteta.

2 – (2) – **Europski Istok** – u svom identitetu ima jaku sastavnicu kontinentalne zatvorenosti, što znači da uključuje neriješeno pitanje maritimnosti, koje se, doduše, može i ostvarivati, ali uz velike teškoće. Osim toga, Istok u svom identitetu ima važnu sastavnicu prostorne veličine: ideja (stvarna, nategnuta ili lažna) o „širokoj slavenskoj duši“ utemeljena je i na veličini prostora. Ipak je razlika imati u jednoj uskoj alpskoj dolini ili norveškom fjordu pogled ograničen

i zatvoren drugom stranom doline, ili gledati s obala Volge – ravno sve do Kine. Osim toga, i sama veličina (za obične ljudske razmjere jednog zaista nepreglednog) prostora sugerira ideju neke i vlastite individualne veličine i nadmoćnosti. Identificirajući se s nekom veličinom i sam se postaje „velik“, a toga nema u Andori ili nekom predgrađu.

3 – (3) – **Mitteleuropa** kao povijesna spojnica različitih dijelova Europe i najvažnije europsko životno i geoprometno križište, čemu treba dodati i element dugotrajnosti. Mitteleuropa traje već najmanje oko 1200 godina i ta je činjenica nezaobilazna.

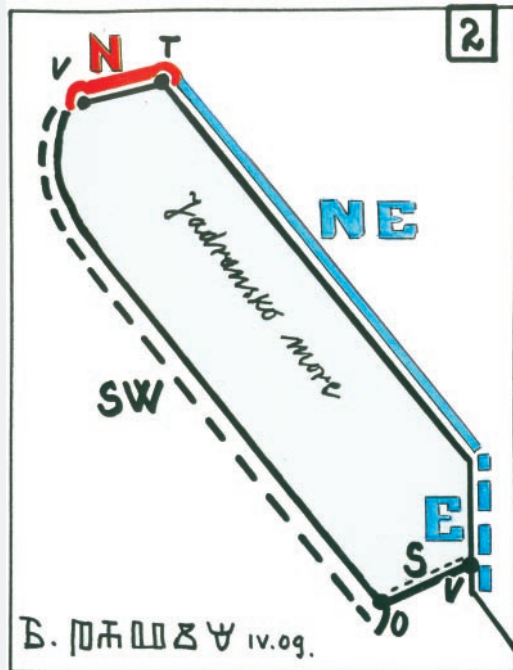
4 – (4) – **Balkanska sastavnica identiteta** uključuje *pravi Balkan* i *ostali Balkan* (Rumunjska i Bugarska). Hrvatska (dijelom) i čitava Grčka nalaze se na Balkanskom poluotoku, ali ne pripadaju Balkanu. Karakterističan je primjer Hrvatske, koja je i srednjoeuropska i mediteranska zemlja, iako zahvaća i dio Balkana. Ali, on nije izvorni dio njezinog bića, nego joj je nametnut, i nije uspio zatrti srednjoeuropsku i mediteransku sastavnicu Hrvatske.

5 – (5) – **Novi identiteti**: države-partneri EU čine najnoviju sastavnicu europskog identiteta. To su države specifičnog političkog i geopolitičkog statusa u kojima se sukobljavaju dva interesa: od travnja 2009. Zapad pokazuje sve jači interes da te države (Bjelorusija, Ukrajina, Moldova, Gruzija, Armenija, i Azerbajdžan, iako nije dio Europe), postanu partneri EU, mada se nikakvo članstvo u EU još ne spominje. Za razliku, Ruska Federacija smatra tih 6 država za svoje prirodno interesno područje („blisko inozemstvo“) koje ne smije izmaknuti onako kako se to dogodilo s tri baltičke republike. Te države, dakle, predstavljaju dvostruko interesno područje – i Zapada, i Istoka. Spomenuto novo partnerstvo navedenih 6 država dio je njihovog novog gospodarskog /političkog/geopolitičkog identiteta.

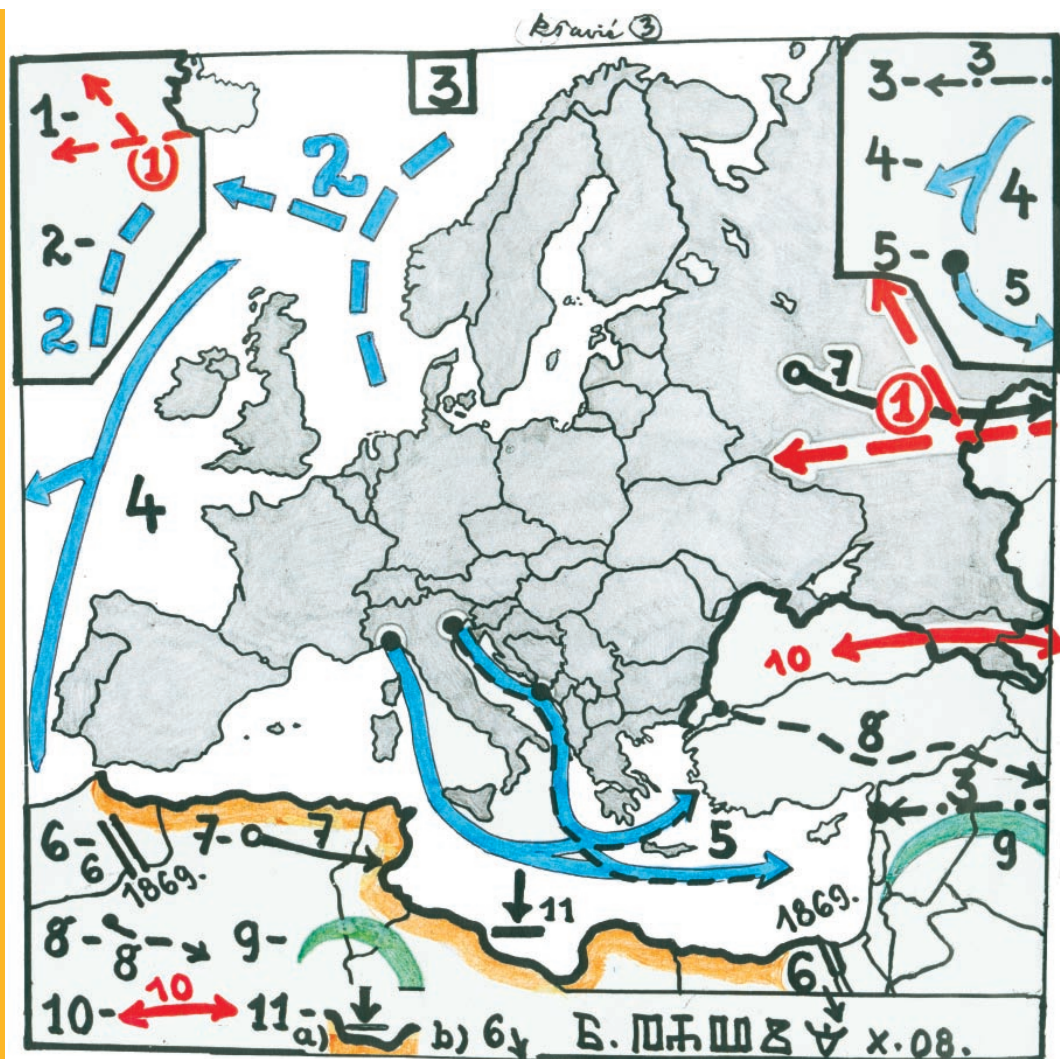
6 – (6) – **Prostor Sredozemlja** koji nije i ne može biti geografska regija, ali koji se ipak može promatrati kao „cjelina“ sui generis i to iz triju razloga: zato jer u svom središtu ima more kao izuzetnu poveznicu svih obala, zatim, jer je životna gravitacija svih obalnih država usmjerena prema moru, i konačno zato jer su unatoč svijui razlika more i maritimnost Sredozemlju dali određeni jedinstveni pečat zbog čega ga se – ako ne kao geografsku regiju – može promatrati u smislu nekog zajedništva. Sredozemništvo je bitan izraz europskog identiteta i gledano u povijesnom smislu – Europa je dijete Sredozemlja.

7 – **Granica Europe i Azije** (uz gorje Ural): jasno je da Turska i Azerbajdžan nisu i ni po čemu ne mogu biti Europa. Ovaj posljednji primjer (s Azerbajdžanom) je ipak moguć jer Eunija treba nova tržišta, te u tom smislu može čak i tu zemlju prihvatiti kao Europu. Dio Turske (Europska Turska), nalazi se, istina, na tlu europskog konitnenta, ali to nije dovoljno za definiciju njezine europeičnosti. Na Crnom moru, Europi treba u odnosu na Aziju pribrojiti i morski pojas širine 12 nm, tj. europske teritorijalne vode (12). Europi pripada i dio Kaspijskog jezera, ali to pitanje u teritorijalnom smislu još nije definitivno riješeno.

8 – Europa je velikim dijelom u dodiru s islamskim svijetom, što se mora odraziti na njezin identitet, naravno, ne u smislu što ona jest, nego što ona – nije.

Sl. 2. Jadranska pročelja i obale: zapadna obala uopće ne postoji, a istočna je teritorijalno vrlo ograničena.

Sl. 3. Sredozemlje u kontekstu prometne/životne otvorenosti Europe.

LEGENDA uz sl. 3 Sredozemlje u kontekstu prometne/životne otvorenosti Europe.

Bitna je osobina Europe kao kontinenta njezina prekomorska prometna otvorenost – a jedino se prema Aziji Europa otvara kopnenim vezama. U svemu tome Sredozemlje ima bitno značenje, jer se njegov najvažniji morski putevi nastavljaju na azijsko kopno

1 – (1) – **Najstarija europska prometna otvorenost** je ona prema istoku (Vrata naroda) i to od 5. st. s provalom barbara iz „srca zemlje“ (Heartland) naročito nakon pada zapadno-rimskog carstva 476. god.

2 – (2) – **Druga je prometna otvorenost ona normanska:** Normani postaju osvajački/politički/gospodarski čimbenik već od kraja 8. st., da bi u 9. st. doprli do Islanda i Grenlanda, a oko godine 1000. i do Sjeverne Amerike.

3 – (3) – **Jedan krak srednjovjekovnog Puta svile** (počinje u kineskom Xian-u), a završava na Pravom Levantu (Antakya). Međutim, sve do sada nabrojeno ne znači još i pravu europsku prometnu otvorenost, jer za tako nešto u Europi zapravo još i nema uvjeta: Europa će morati proći kroz tumultno razdoblje Križarskih ratova (11.-13. st.) i oporaviti se od kuge („crna smrt“) u 14.st., da bi

4 – (4) – Ta je prometna otvorenost zaista **intenzivno nastupila krajem 15.st.** i to u međukontinentalnim razmjerima (atlantska faza).

5 – (5) – Međutim, iako značenje Sredozemlja s atlantskom fazom relativno opada – klasično Sredozemlje i dalje ima bitnu ulogu za veze s istokom, i to s **ishodištem iz nekoliko važnih trgovačkih emporija** (Genova, Venezia, Dubrovnik), a to znači da Sredozemlje, unatoč atlantske faze, ipak dolazi do bitnog izražaja.

6 – (6) – **Pogotovo se to ističe 1869. god.** s prokopavanjem Sueskog kanala čime Sredozemlje zaista u najširem smislu ulazi u globalne odnose.

7 – (7) – Krajem 19. i početkom 20.st. otvaraju se još dva vida velike europske prometne otvorenosti: to su – **Transsibirska željeznica** (9940 km, Moskva – Nahodka), što je grandiozni tehnički i geopolitički (ali i robijaški) poduhvat, koji je uvelike izmijenio postojeće globalne geostrateške odnose naglašavajući ulogu Heartlanda i zatim,

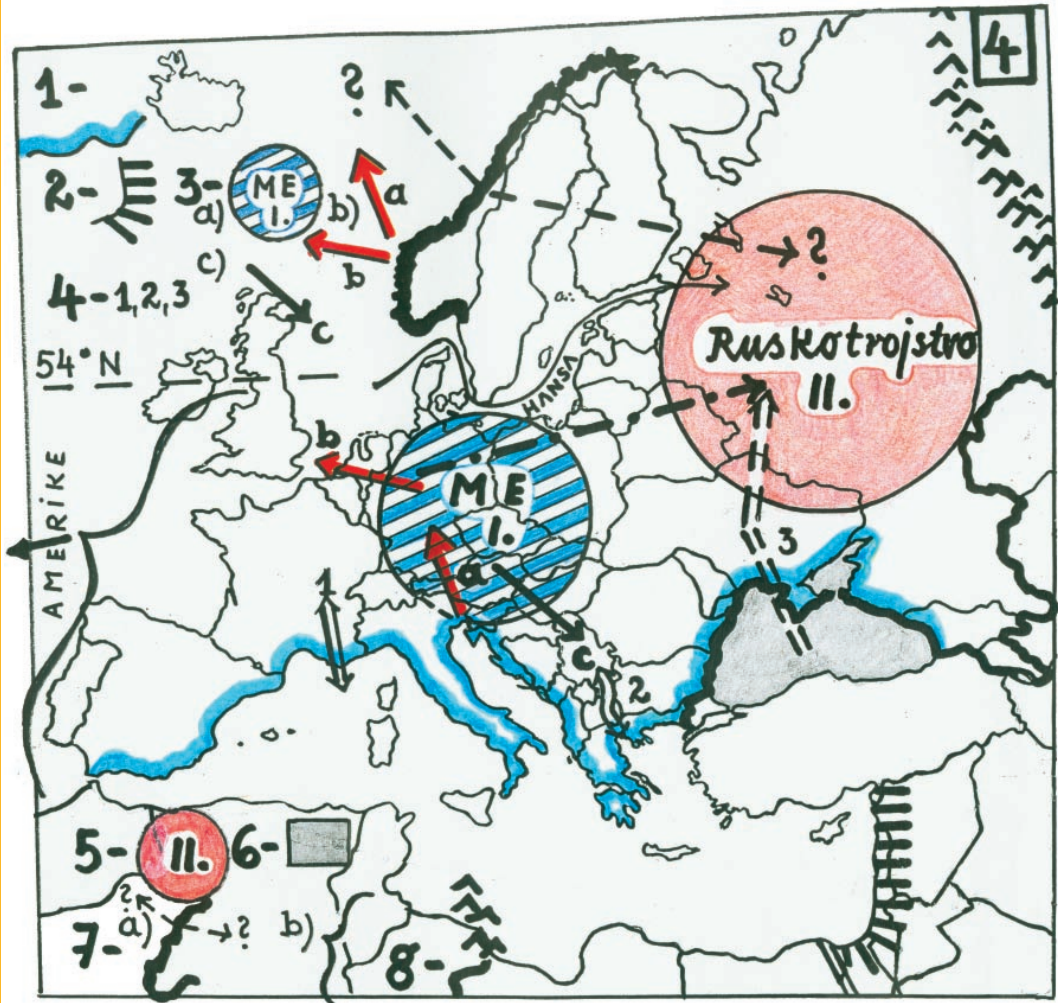
8 – **Bagdadska željeznica** (do Basre i Perzijskog zaljeva), što, međutim, uza svo značenje, nema karakter transkontinentalne povezanosti kao što je to slučaj sa sibirskom željeznicom do obala Pacifika.

9 – Važno je podsjetiti da je i u slučaju Bagdadske željeznice baš kao i ranije u slučaju europske i srednjovjekovne i novovjekovne levantske trgovine (a isto tako i Puta svile) u zaleđu lociran životno životno važni prostor **Plodnog polumjeseca** koji u svakom slučaju predstavlja živodajno i stimulativno zaleđe. Istina, to zaleđe po svojoj važnosti znatno zaostaje i nije prisposodljivo Srednjoj Europi i njezinom odnosu sa Sredozemljem, ali ipak ne smije biti prešućeno.

10 – Najnovije novo geoprometno otvaranje Europe je ono prema „azijskom Balkanu“ i to **preko Gruzije i Azerbajdžana** (10), što za sada još uvijek samo ima pretežnu važnost kao energentski provozni prostor.

11 – a) U svim ovim razmatranjima važno je uočiti da je prometna otvorenost Europe (i nekada i danas) **najslabije bila izražena prema Africi**, i to zato, jer se južnije od afričkog obalnog pročelja nalazi saharska barijera, što znači: tu ne postoji nikakvo živodajno zaleđe.

b) (6) istina, prema središtu Afrike usmjereno je Ponilje, ali britansko-egipatski prodor/dvovlašće nad Sudanom (1898.-1953.) nisu nikada značili neku posebnu prednost u kontekstu europske prometne otvorenosti (na zemljovidu su prikazane današnje državne granice)

Sl. 4. Glavna europska primorja i zaleđa

LEGENDA uz sl. 4 Glavna europska primorja i zaleđa

1 - **Europsko mediteransko pročelje**, čemu treba dodati i Europsku Tursku, iako ta država ne pripada Europi

2 - **Zona Pravog Levanta** (od Iskenderunskog zaljeva do Sueskog prokopa) koja se preko *Plodnog polumjeseca* nastavlja na Arapsko more i Indiju i koja također služi životnom aktiviranju južnog europskog mediteranskog pročelja, naročito njegovog središnjeg dijela (sjeverni Jadran)

3 - a) **Mittleuropa** kao najvažnije, a ujedno i dvostruko europsko zaleđe: i za Sredozemlje i za Atlantik, to je, dakle, primarno (I.) europsko zaleđe. Njegova se svojevremena prednost (što ima bitnih posljedica i u današnjici) očituje prije svega u tome što je dugo vremena imalo križišnu ulogu,

bilo otvoreno moru i naročito – što nije bilo ugrožavano razaranjima i osvajanjima iz Azije (Mongoli, Osmanlije)

b) prema Sredozemlju otvoreno je relativno pogodnim alpskim prijevojima (Brenner 1 372 m), prema Atlantiku Porajnjem (b). Mitteleuropa je glavni križišni i dodirni europski prostor koji tu osobinu ima već preko tisuću godina

c) s istokom i jugoistokom Mitteleuropa je povezana Podunavljem (c). Međutim, ta veza prema Crnom moru zapravo „ne vodi nikuda“ tako da funkcija Mitteleuropa kao zaleđa u odnosu na istok zapravo izostaje.

Važno je istaknuti da europska/srednjeeuropska otvorenost ima povijesno izraziti geopolitički nabož kada je riječ o interesu germanskog etnikuma za Istok (na zemljovidu to je označeno crnom isprekidanom crtom s točkama)

4 - **Ostale važne spojnice između Sredozemlja i europske unutrašnjosti:** 1- dolina Rhone, 2 – Vardarsko – moravska udolina, 3 – veza Crnog mora s unutrašnjošću s posredstvom Dnjepra i ruskih nizina

5 - **Rusija (tj. slavensko trojstvo: Bjelorusija, Rusija, Ukrajina)** kao sporedno i sekundarno europsko zaleđe (II.) koje se, istina, dugo borilo za Crno more i Baltik, ali ti prostori nemaju onakvu živodajnu snagu kao europsko-mediteransko i atlantsko proćelje. A ako takva snaga i postoji, onda je ona u rukama drugih (Hanza, 13.-17.st.). To je rusko zaleđe prirodoslovno otvoreno Crnom moru, ali ni rusko trojstvo, a niti crnomorski bazen nisu stimulatívni partneri. Ruske zemlje, dakle, jesu zaleđe, ali se ono po svojoj životnosti ne može uspoređivati s Mitteleuropom. Zato treba uočiti bitni nedostatak tog zaleđa koji se sastoji u njegovom bliskom dodiru i pritisku iz Azije izraženo postojanjem mongolske Zlatne horde (od Dnjepra do Kavkaza, i Oba u razdoblju od 13. do 15. st.) pri čemu se Rusija oslobodila od Mongola tek 1480. god., što je u samom početku Novoga vijeka značilo bitno zaostajanje za razvijenom Europom (i Mitteleuropom i Sredozemljem).

6 - **Akvatorij Crnog i Azovskog mora** koji i reljefno i hidrografski ima najbolje mogućnosti za povezanost sa sjevernim zaleđem, ali nema većeg znaćenja zbog nedovoljne životne aktiviranosti: sam akvatorij, zapravo je sporedni kut Sredozemlja preko kojega se „nikuda ne stiže“, a osim toga, on je dio islamskog/osmanlijskog prostora koji se nikad nije odlikovao gospodarskim progresom, pogotovo u razdoblju „bolesnika na Bosporu“, naročito u 19. st, pa do 1. svj. rata.

7 - a) **Obalsko proćelje Norveške** koje za razvijeni život nema većeg znaćenja (a što se ne bi očekivalo u skladu s njegovom dužinom – oko 1600 km). Međutim, zemljopisni i gospodarski položaj tog proćelja nisu povoljni: put prema Arktiku „ne vodi nikuda“, atlantsko je proćelje istina, okrenuto Amerikama, ali je položeno isuviše sjeverno (iznad 54° N), i što je najvažnije – norveško primorje ne predstavlja za Baltik nikakvo proćelje, dok je unutrašnje zaleđe ruskih zemalja isuviše daleko i u interesnom je prostoru drugih (Hanza). Osim toga, za vezu Baltika s Atlantskim oceanom, norveško primorje uopće nije potrebno.

b) glavno zapadno-europsko proćelje važno za veze se Amerikama

8 - **Međa i granica Europe i Azije**

Sl. 5. Balkan s rubovima (Hrvatska i Grčka) – neki problemi odnosa zaleđa i primorja.

Legenda uz sl. 5. Balkan s rubovima (Hrvatska i Grčka) – neki problemi odnosa zaleđa i primorja.

Odnos zaleđa i obalne države/mora predstavlja geopolitički problem prvog reda bitan za razumijevanje pojedinih regija na Sredozemlju.

1 – a) **Geopolitička granica Balkana** koju se očito ne smije poistovjetiti s granicom Balkanskog

poluotoka, jer se ta dva pojma bitno razlikuju: prvi je geopolitičkog, a drugi prirodoslovnog značaja

b) po nekim bi se značajkama (i povijesnim i suvremenim) moglo i Moldovu ubrojiti u Balkan

2 – **Rubovi Balkana** (Hrvatska i Grčka). Te države nisu Balkan, iako je on i na njih ostavio tragova. Pri tome poseban je novi problem status Grčke koja je u mnogome, u najmanju ruku, neuređena država, a taj status omogućava i neke vidove definicije u smjeru balkanizacije, kao što su to pokazali događaji u Grčkoj krajem 2008. god.

3 – **Novo LLC države** (Land Locket Countries) u središnjoj i južnoj Europi: one nemaju vlastiti (suverenitetski) pristup moru, nego ovise o provožu preko teritorija drugih država

4 – **GHD države** (Geografski Hendikepirane/prikracene Države) raspolažu vlastitim primorjem, ali on nije, ili se smatra da nije, pogodan i povoljan za pravu maritimnu orijentaciju, zbog čega te države često govore o problemu „zatvorenosti“, za što ne postoje nikakve realne osnove, nego teza o „zatvorenosti“ služi kao krinka kojom se sakrivaju drugi, tj. teritorijalni zahtjevi (slučaj odnosa Slovenije i Hrvatske)

5 – **Relativno usko obalno pročelje Hrvatske** iza kojeg se nalazi o njemu posve ovisno bosansko-hercegovačko zaleđe s glavnim postojećim hrvatskim lukama (Split, Ploče, Dubrovnik), ali i od BiH željenim novim lučkim središtima (Ploče, Molunat?)

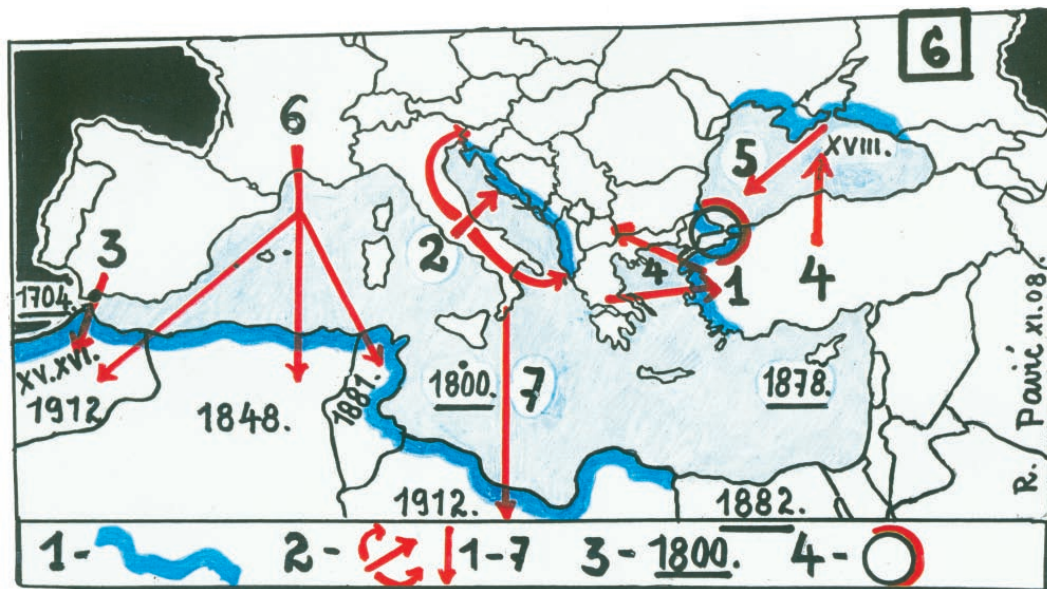
6 – **Novo LLC države** nastale poslije raspada Jugoslavije (Kosovo, Makedonija) koje su došle u najtežu situaciju s obzirom na izlaz/ulaz u odnosu na more. Dok Srbija (i Makedonija) može koristiti tradicionalne i naslijeđene prometne pravce prema Jadranu i Egejskom moru, Kosovo je ostalo ograničeno samo na jednu povoljnu vezu, tj. samo prema Solunu. Međutim, povoljna je politička okolnost da će Albanija ustupiti Kosovu mogućnost izlaska/ulaska na Jadran preko luke Shengjini (Medova) na sjevernoj obali Albanije, koju bi trebalo pretvoriti u modernu luku, i to isključivo za potrebe Kosova. Međutim, u svemu tome treba riješiti pitanje moderne prometne povezanosti s Kosovom, iz koje se u Albaniju, istina, ulazi niskom i pogodnom dolinom Drima, ali tada nastaju teškoće u svezi s reljefom. Osim toga, topografski uvjeti za pretvaranje Medove u veliku i modernu luku nisu baš najpogodniji. Naime, iz niske doline Bijelog Drima kojom se iz Prizrena stiže u Albaniju, nailazi se na viši reljef s prijevodom Čafa e Shillakut (865 m). Isti se problem u vezi reljefa i prometnica postavlja ako bi se za kosovske potrebe koristila luka Drač. Tako se na kombinaciji Medova - Kosovo stvara u Europi jedan novi odnos primorja i zaleđa riješen na geopolitičkoj osnovici, iako će na konkretna ostvarenja trebati još pričekati.

7 – Dio bugarske teritorijalne stečevine iz Balkanskog rata (bugarsko-egejski koridor) kojim je ona dopirala do Egejskog mora. Dobro se uočava odnos Bugarske kao zaleđa i Grčke kao primorja, u smislu povijesnih nastojanja i borbe Bugarske za pristup Egejskom moru. Bugarska je u prvom Balkanskom ratu stekla pristup Egejskom moru (s lukama Dedeagač i Kavalla) i to preko očito grčkog etničkog prostora što je bilo neodrživo i što je Bugarska sve izgubila 1919. god. Geopolitičke posljedice tog bugarskog zahvata bile su izuzetne. Ona ne samo da je postala egejska država, nego ujedno i mostna država, jer je izlazila na dva mora (Crno i Egejsko), čime se apsolutna turska kontrola putem Tjesnaca s također mostnom ulogom preko Europske Turske očito relativizirala.

8 – Današnji teritorij Grčke koji odjeljuje Bugarsku od Egejskog mora, a koji podsjeća na dio Hrvatskog primorja koji odjeljuje BiH od Jadrana.

9 – a) Potencijalna povijesna mostna uloga Bugarske

b) današnja kopnena mostna uloga Turske

Sl. 6. Problem nasuprotnih obala.

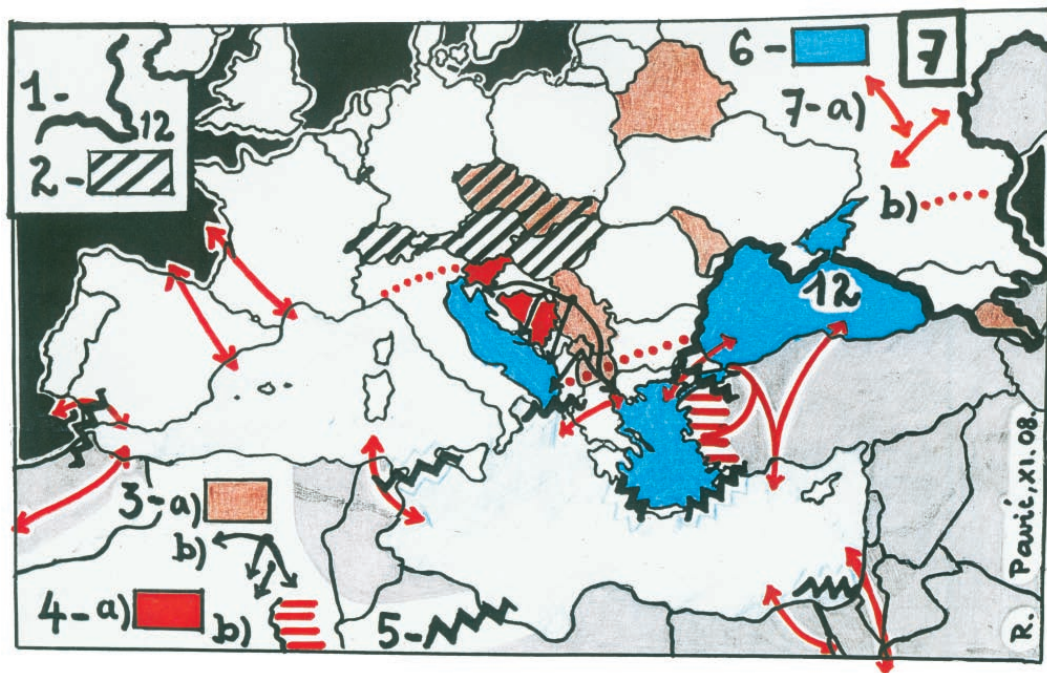
Legenda uz sl. 6. Problem nasuprotnih obala.

1 - **Nasuprotnne obale Sredozemlja** koje pripadaju tipu „druge obale“. Relativna blizina i potreba da se ovlada cjelovitim akvatorijama (Jadran kao Venecijanski zaljev) uvjetuju i omogućavaju povijesna osvajalaštva.

2 – **Prodori iz jačih središta moći:** (1-7) prema drugim/nasuprotnim obalama: 1- antička Grčka prema istočnoj egejskoj obali, također pokušaj poslije 1. svj. rata, 2 – prodor antičkog Rima prema sjeveroistočnoj i istočnoj obali Jadrana u obliku romanskih „geopolitičkih klijesta“ do 476. god. što je kasnija nastavljeno venecijanskim i talijanskim nastojanjima zbog čega je neko vrijeme Jadran shvaćan tek kao Venecijanski zaljev, 3 – Španjolska prema sjevernoj Africi – 15. i 16. st., 4 – Osmanlije su osvajali druge obale i to ne samo u Europi (na Balkanskom poluotoku), nego i prema Krimu, gdje su vlast dijelom uspostavili izravno, a dijelom putem vazala (tatarski Krimski kanat), 5 – Rusija nakon izbijanja na Crno i Azovsko more teži prema Tjesnacima od 18. st. Sam trupni prostor Turske u Maloj Aziji za Rusiju je očito bio preveliki i nemogući poduhvat, zbog čega su nastojanja usmjerena prema fragilnijem Kavkazu, a prema carigradskim Tjesnacima preko Balkana, 6 – francuski prodor prema Magrebu (1848., 1881., 1912.), 7 - talijanski prodor u Libiju (1912.), kao međuprostoru između francuskih interesa u Magrebu i britanskih interesa na Sredozemlju (1704., 1800., 1888., 1872.) i u Egiptu

3 – **Ostvarenje britanskih uporišta** na putu za Indiju koji dobiva naglašeno značenje nakon prokopavanja Sueskog kanala 1869.

4 – **Dugotrajno ključno geostrateško čvorište Sredozemlja** s interesima Turske, Rusije, V. Britanije i Francuske što se svodi na to da je Zapadu prihvatljivo svako rješenje koje održava Tursku u Tjesnacima i izolira Rusiju od pristupa otvorenom Sredozemlju.

Sl. 7. LLC i GHD države.

Legenda uz sl. 7. LLC i GHD države.

To su one države preko kojih se mediteranska problematika projicira dublje u europsko kopno. Pitanje participacije i doseganja mora uvijek je bitno geopolitičko i gospodarsko pitanje, ali ne toliko izrazito u Europi, koju, ipak, valja smatrati za uljuđeni i uređeni kontinent na kojemu zbog pripadnosti velikog broja članica Eunije neki klasični problemi navedenih država posvema izostaju, ali to ne znači da ih ne treba zabilježiti.

1 – **Granica Europe i Azije**, čemu treba još ubrojiti/dodati širinu teritorijalnog mora, koja u europskom crnomorskom prostoru svagdje iznosi 12 nm (u skladu s Konvencijom o pravu mora iz 1982. god.). Uzimajući u obzir ovu granicu treba podsjetiti da Turska i Azerbajdžan očito nisu europske države.

2 – **Stare europske LLC države**, dakle, one bez vlastitog suverenitetskog pristupa moru i s mogućnošću izlaza/ulaza u odnosu na more (Atlantski ocean, Sredozemlje). U Europi danas postoji 12 većih LLC država koje u odnosu na more ovise o provožu preko drugih država. Problem ovakvih LLC država u svijetu može biti znatan (mogućnost ucjene, povećani troškovi)

3 – a) - **Novo LLC države**. Sve te države, osim Češke i Slovačke koje zadržavaju gravitacijsku dvojnost i Bjelarus (koja ovisi o Baltiku) - bitno su povezane sa Sredozemljem (Srbija, Kosovo, Makedonija, Moldova). Ovakav LLC položaj može u doba rata ili neke krize biti itekako značajan, jer u tom slučaju takva država ne može dobiti pomoć saveznika, zbog nemogućnosti njihovog fizičkog pristupa. Zato je, kao dobar primjer, moguće navesti današnji odnos Srbije i Rusije. Oni su očiti saveznici, ali u geostrateškom smislu Ruska Federacija ne samo da je potisnuta s Balkana, nego nikakav geostrateški pristup ne može ostvariti, jer je Srbija LLC država - jedini način na koji se Rusija može približiti Srbiji je onaj politički i gospodarski, što se i ostvaruje.

b) mogućnosti provoza za nove LLC države, koje su orijentirane na Sredozemlje, pri čemu luke Rijeka, Ploče, Bar i Solun imaju odlučno značenje

4 – a) **GHD – Geografski Hendikepirane (osujećene) Države** su one koje imaju vlastiti pristup moru (dakle, suverenitet na obali i odgovarajućim dijelovima akvatorija – unutrašnje i teritorijalno more), ali kojima se izlaz/ulaz u otvoreno međunarodno more može osporiti na osnovici fizičko-geografskih mogućnosti, tj., nekim oblikom fizičkog zapriječavanja.

U krajnjoj liniji, sve su mediteranske države u GHD skupini, jer su na neki način „zatvorene“ (ili mogu biti zatvorene u slučaju rata) u Sredozemlju. Ali, intenzitet te „zatvorenosti“ se razlikuje, a među „najteže pogođenima“ tom zatvorenošću smatraju se same za sebe (tj. po vlastitoj ocjeni), Slovenija i BiH s istom „argumentacijom“, tj. da ih „zatvara“ hrvatsko teritorijalno more (u slučaju BiH još i hrvatsko unutrašnje more), što, dakako, ne samo da ne odgovara stvarnosti, nego je i obična politikantska budalaština i podmetanje. Naime, Hrvatska nikoga ne „zatvara“, jer postoji institut međunarodnog prava mora o neškodljivom prolazu kroz hrvatske vode koji Hrvatska apsolutno priznaje i koji apsolutno funkcionira i nikakvog zatvaranja nema i neće ga ni biti, a za geografiju, Hrvatska nije kriva.

b) zanimljivo je da isti „argument“ iznosi i Turska koje je navodno od strane Grčke „zatvorena“ u Egejskom moru, što se navodi čak i u slučaju kada postoje turski izlazi/ulazi između njezinog kopna i otvorenog mora u samom egejskom bazenu i ostalom Sredozemlju.

5 – **Moguća pomorska zapriječavanja na Sredozemlju** odnose se na više ili manje uske tjesnace i prolaze. Jasno je vidljivo da je dijelove Sredozemlja moguće izolirati na nekoliko mjesta: razumljivo, tri su moguće barijere najvažnije, i to one koje Sredozemlje odvajaju od ostalih akvatorija (naročito od Atlantika) – to su: Gibraltarski tjesnac, Sueski prokop, pri čemu se Herkulovi stupovi/Gibraltarski tjesnac ipak najvažniji jer Sueski prokop vodi samo u još jedno dodatno zatvoreno (Crveno) more, koje se može zatvoriti u tjesnacu Bab – al – Mandab. Jasno je da su prohodnost/prolaznost svih mediteranskih tjesnaca i prolaza osigurani međunarodnim pravom, ali u doba rata, pogotovo u doba konflagracije, to nema nikakvog značenja, jer sve određuju odnosi snaga i fizičko-geografske prilike. Međutim, današnjica i perspektive su drugačije: naime, velikog rata između Zapada i Ruske Federacije, Zapada i Kine, Ruske Federacije i Kine, Zapada protiv Ruske Federacije i Kine više ne može biti, što znači da mogućnosti baražiranja u Sredozemlju treba uzeti ad notam, ali ništa više od toga. A treća je barijera ona (ta je čak i trostruka: Bospor - Mramorno more - Dardaneli), koja izolira SSSR/Rusku Federaciju od otvorenog Sredozemlja.

6 – Gestrateški potencijalno zatvorena sredozemna mora

7 – a) **Povezne/koridorske države Sredozemlja** su one koje zaobilaze tjesnace i izlaze na odijeljene akvatorije. Međutim, to ne znači da su te veze uvijek izražene/dopunjene istaknutim pomorskim lukama/emporijima i međusobnim prometnicama, kao u slučaju Španjolske (Barcelona-Bilbao, Malaga-Cadiz), Grčke (Solun-Igumenitsa), Turske (crnomorsko-egejska obala preko Europske Turske, Uskudar-Izmir, Uskudar-Antalya, Sinop-Antalya), Maroka (mediteranska obala-Casablanca), Tunisa (Tunis-Soussa/Sfax), Egipta (Aleksandrija-Suez), Izraela (Haifa-Eilath), Francuske (Marseille-Bordeaux), sjeverne Italije (Trst/Venecija-Genova), ali je važno da takve koridorske veze postoje i da se mogu aktivirati u slučaju potrebe.

b) iako ima različite mogućnosti veza, i sjevernu Italiju treba ubrojiti u prostor koridorskih funkcija. Isto vrijedi i za Grčku, koja svojom participacijom na Egejskom i Jonskom moru može izbjeći problem gestrateške zatvorenosti Egejskog bazena. U istu se kategoriju ubraja i potencijalna veza Crno more-Jadransko/Jonsko more preko Bugarske, Makedonije i Albanije, što je, međutim, u današnjim prilikama, samo stvar dalje budućnosti.

Jasno je iz svega vidljivo, da Maroko, Španjolska i Francuska mogu nadomjestiti Gibraltarski prolaz, Tunis - Sicilski prolaz, Italija riješiti pitanje zatvorenosti Jadrana, a Grčka Egejskog mora, dok Turska otvora Crno more ostalom Sredozemlju mimo Tjesnaca, a Izrael i Egipat nadomještaju Sueski prokop. Zato je očito da sve te zemlje imaju i bitno gestrateško značenje.

LITERATURA:

Vidas, D. (2007): Zaštita Jadrana, Školska knjiga, Zagreb.

Pavić R. (2009): Klasično Sredozemlje - prilozi povijesnom i geopolitičkom zemljopisu, Geografski horizont 1, 29-49.